

Dichter bij elkaar

Na een eeuw van het stelselmatig vergroten van afstanden, om de groeiende welvaart een plek te geven, is het nu tijd om ruimtelijk en sociaal dichter bij elkaar te kruipen.

De 22^e eeuw begint nu

De conclusies en aanbevelingen uit het rapport 'Gematigde Groei' van de Staatscommissie demografische ontwikkelingen 2050 zijn genuanceerd en urgent. Het College van Rijksadviseurs (CRa) onderschrijft de oproep tot het maken van fundamentele en structurerende keuzes voor de lange termijn van Nederland. Het CRa benadrukt in de eigen werkagenda '[De 22e eeuw begint nu](#)' de noodzaak van langetermijndenken in het licht van de grote transitie waar we voor staan: van de energietransitie en de mobiliteitstransitie tot de bouw van een miljoen woningen, het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad, een transitie in de landbouw en de omslag naar een toekomstbestendige manier van samenleven. In plaats van meer en groter moet het anders en beter. Het CRa kijkt letterlijk een eeuw vooruit. Niet op zoek naar mooie vergezichten, maar juist om terug te kunnen redeneren: wat moeten we nú doen.

De belangrijkste tikkende tijdbom onder onze samenleving is de onvermijdelijke demografische verandering die nu voor onze ogen plaatsvindt, zo leest het rapport van de Staatscommissie. Niet door de relatief kleine instroom van asielzoekers en de grotere instroom van arbeidsmigranten, maar door belangrijke gebeurtenissen uit ons eigen verleden: de babyboom en de daaropvolgende enorme welvaartsgroei en bijbehorende verandering van onze leefstijl. Deze ontwikkelingen leiden tot veranderingen in de samenleving waar we ons als maatschappij, als land én als overheid op moeten voorbereiden. Want niet alles 'overkomt ons', we kunnen voldoende voorspelbaarheid en adaptiviteit inbouwen door ver vooruit te kijken. Zeker als het gaat om demografie.

In dit position paper focust het CRa op twee onderwerpen die raken aan de kern van het samenleven: hoe wonen we en waar werken we. Dit zijn bij uitstek ook ruimtelijke thema's, die in samenhang en met de blik op de lange termijn beschouwd moeten worden.

Samenleven: sturen op sociale cohesie via de woonopgave

De bevolkingssamenstelling zal de komende decennia ingrijpend veranderen. Wij stevenen onvermijdelijk af op een blijvend 'oudere' en geïndividualiseerde samenleving, zoals de Staatscommissie dat mooi formuleert. Door de vergrijzing, het lage geboortecijfer, het groeiend aantal alleenstaanden en arbeidsmigranten zal het aantal eenpersoonshuishoudens fors groeien. Bovendien verblijven mensen gemiddeld steeds tijdelijker op een plek. We bewegen richting **een samenleving van enkelingen**, waar eenpersoonshuishoudens het nieuwe normaal zijn, terwijl meer dan 60 procent van de huidige woningvoorraad uit ruime eengezinswoningen bestaat.

Een samenleving van enkelingen vraagt om flinke aanpassingen in de bestaande woningvoorraad en **forse herijking van het nieuwbouwprogramma**. Denk aan kleinere woningen of juist groepswonen of andere vormen van woningdelen. En met de 'oudere samenleving' zal de behoefte aan levensloopbestendige woningen, aanleunwoningen en zorgappartementen alleen maar toenemen.

De veranderende bevolkingssamenstelling op de lange termijn vraagt ook om een herijking van de wijze waarop de woningvoorraad wordt toebedeeld: een goede **permanente woningvoorraad voor tijdelijke bewoning** is noodzakelijk. De laatste categorie kennen we al voor studenten maar is minstens zo belangrijk voor een goede structurele huisvesting van arbeidsmigranten en andere tijdelijke bewoners. Het is belangrijk om goed te kijken waar zo'n 'permanente woningvoorraad voor tijdelijke bewoning' passend is. In appartementen kan dat met de juiste schaal, in wijken met vooral eengezinswoningen vraagt het om andere oplossingen, maar bestaande monofunctionele gezinswijken vormen juist een groot potentieel om door te bouwen aan nieuwe vormen van samenleven. Een goed voorbeeld zijn wooncoöperaties die vaak een collectieve extra ruimte hebben voor tijdelijk gebruik. Goed ingeweven is een permanente ruimte voor tijdelijk gebruik dus geen leegstand, maar adaptiviteit.

Maar de echt grote verandering betreft de manier waarop wij vormgeven aan onze leefomgeving. In een geïndividualiseerde samenleving ligt eenzaamheid overal op de loer en de steeds kleinere huishoudens leiden tot een afkalvend draagvlak voor voorzieningen in de directe woonomgeving. De leefbaarheid van onze buurten en dorpen is er dus bij gebaat dat het aantal huishoudens groeit op de plekken waar al mensen wonen, zodat er voldoende draagvlak blijft voor zorg- en welzijnsvoorzieningen, onderwijs, winkels voor de eerste levensbehoeften en openbaar vervoer. Kortom, het gaat om het **beter benutten van het bestaande**. Verleg daarom de focus op het realiseren van kleine en grote nieuwbouwwijken naar het verbeteren en transformeren van bestaande buurten en dorpen.

Samenwerken: sturen op schaarste met een visie op de economie

De demografische ontwikkelingen die door de Staatscommissie geschetst worden hebben een directe relatie met de ontwikkeling van de economie. Hoe ziet de beroepsbevolking in Nederland er op de lange termijn uit? Hoeveel arbeidskracht is er beschikbaar? En waarvoor zetten we die in? Het staat buiten kijf dat Nederland arbeidsmigratie nodig heeft om onze samenleving en de daarbij passende economie draaiende te houden. Daar moet én kan proactief op worden gestuurd. Een breed besef en verantwoordelijkheid voor de arbeidsmigrant als onderdeel van onze samenleving is hierbij essentieel.

Daarboven hangt dan wel de vraag welke economie op de lange termijn in Nederland volhoudbaar en wenselijk is. **Het huidig economisch systeem loopt immers overal tegen grenzen aan**. Dat geldt voor het beperkt beschikbare arbeidspotentieel, het tekort aan energie en grondstoffen, het gebrek aan schone lucht en schoon drinkwater, de afnemende biodiversiteit en de overbelaste infrastructuurnetwerken. Wat ze verbindt is dat ze stuk voor stuk bij elkaar komen in de ruimte. Of beter gezegd: ze strijden vaak om dezelfde, beperkt beschikbare ruimte in de Nederlandse delta.

Onze delta is altijd een bron van welvaart geweest, omdat we telkens weer slim met de beperkte ruimte om wisten te gaan en oog hielden voor de kwetsbaarheid van laaggelegen en overstromingsgevoelige gebieden. Klimaatverandering zal de komende

decennia de vestigingscondities in onze delta drastisch doen veranderen. Internationale ontwikkelingen en veranderende geopolitieke verhoudingen laten zien dat Nederland in de toekomst steeds minder vanzelfsprekend aanspraak kan maken op zekerheden uit het verleden zoals grondstoffen of goedkope mondiale productieketens. Dus de grote vraag is: welke economie is binnen de nieuwe context logisch en wenselijk in Nederland? En **welke economie draagt fundamenteel bij aan onze samenleving als geheel en ons individuele welzijn?**

Gezien de groeiende schaarste aan beschikbare ruimte, grondstoffen, energie en arbeidskracht kan deze vraag niet langer uit de weg worden gegaan. In een tijd dat het aloude argument 'werkgelegenheid' niet langer opgeld doet staan we voor de **onvermijdelijke keuze wat we wel en niet willen faciliteren**. Niet alles kan tegelijk en overal. Laten we het gebeuren dat onze vruchtbare akkergronden ingezet worden voor de lucratieve teelt van tulpenbollen voor de export? Of durven we te kiezen voor het telen van voedsel? Laten we alle ruimte aan distributiecentra om arbeidsmigranten aan te trekken terwijl er te weinig gekwalificeerd personeel is om treinen en bussen volgens dienstregeling te laten rijden?

Kortom, het wordt hoog tijd om op nationaal niveau **een visie op de economie van de toekomst** te ontwikkelen, zodat nu de ruimtelijke condities geschapen kunnen worden waarop de economie kan voortbouwen. Het Nederland van nu is een gevolg van de ruimtelijke en economische beslissingen van de afgelopen honderd jaar, opgestuwd door een demografie met een geboorteoverschot. De keuzes die we nu maken moeten gestoeld worden op de onvermijdelijke demografische realiteit van de komende decennia en werken op hun beurt ook weer minstens een eeuw door. De 22e eeuw is feitelijk al begonnen.

Dichter bij elkaar

Hoe wonen we en waar werken we. Dit zijn zoals gezegd bij uitstek ook ruimtelijke thema's, die in samenhang en met de blik op de lange termijn beschouwd moeten worden. Na het lezen van het rapport van de Staatscommissie komt het CRa tot de conclusie dat het nu aan de politiek is om mensen weer dichter bij elkaar brengen. Na een eeuw van het stelselmatig vergroten van afstanden, om de groeiende welvaart een plek te geven, zijn we aangekomen in **een tijdperk met een groeiende behoefte aan meer nabijheid**. Het is geen idealisme maar noodzaak: we moeten ruimtelijk en sociaal dichter bij elkaar kruipen om de uitdagingen van de blijvend oudere en geïndividualiseerde samenleving het hoofd te kunnen bieden.

Het College van Rijksadviseurs,
Francesco Veenstra, Rijksbouwmeester
Wouter Veldhuis, Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving
Jannemarie de Jonge, Rijksadviseur voor de Fysieke Leefomgeving

Dit position paper is geschreven als bijdrage van het [College van Rijksadviseurs](#) aan het Rondetafelgesprek van de Vaste Kamercommissie Sociale Zaken en Werkgelegenheid naar aanleiding van het rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 over het thema Ruimte op 22 mei 2024.